

Amerikan Diplomatik Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin Kapitülasyonları Kaldırması

İlyas Ak

Araştırma Makalesi

Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk
Üniversitesi, Erzurum/TÜRKİYE
ilyas.ak@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3772-7866

Geliş: 16 Mayıs 2025
Kabul: 14 Ocak 2026
Online Yayın: 19 Şubat 2026

Bu çalışma ön inceleme sürecinde
ve yayımlanmadan önce
iThenticate ile taranmıştır.

ÖZ

Bu makale, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarında kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırma sürecinin Amerikan diplomatik yazışmalarındaki yansımalarını incelemektedir. Araştırmanın temelini, Ağustos 1914 ile 29 Ekim 1914 tarihleri arasında ABD'nin İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau ile ABD Dışişleri Bakanı William Jennings Bryan arasında gerçekleşen resmî yazışmalar oluşturmaktadır. Söz konusu belgeler, tarihsel yöntem çerçevesinde analiz edilmiştir. Bâbâli bu ayrıcalıkları sultanın iradesiyle verilmiş ve geri alınabilecek ayrıcalıklar olarak değerlendirmiş, ABD ise bu hakları uluslararası anlaşmalar çerçevesinde kazanılmış imtiyazlar olarak nitelendirmiştir. Bununla birlikte dönemin diplomatik atmosferi ve Amerikan diplomasisinin yaklaşımının anlaşılması açısından bu yazışmalar önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçteki dış politika yönelimlerini ve uluslararası aktörlerle olan ilişkilerini analiz etmeyi amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kapitülasyonlar, Osmanlı Devleti, ABD, Birinci Dünya Savaşı, Diplomasi

The Abolition of the Capitulations by the Ottoman Empire as Reflected in United States Diplomatic Documents

Research Article

Asist. Prof. Dr.,
Atatürk University,
Erzurum /TÜRKİYE
ilyas.ak@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3772-7866

Received: 16 May 2025
Accepted: 14 January 2026
Published Online: 19 February
2026

This paper was checked for
plagiarism using iThenticate
during the preview process and
before publication.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution
4.0 (CC BY-NC 4.0)
International License

Atıf-Cite:

Ak, İlyas. "Amerikan
Diplomasi Belgelerine Göre
Osmanlı Devleti'nin
Kapitülasyonları Kaldırması."
History Studies 18, no. 1 (2026):
167-192.
<https://doi.org/10.9737/historystudies.1765681>

ABSTRACT

This article examines the reflection of the Ottoman Empire's unilateral abolition of the capitulations during the early months of the First World War in American diplomatic correspondence. The study is primarily based on official communications exchanged between Henry Morgenthau, the United States Ambassador to Istanbul, and William Jennings Bryan, the U.S. Secretary of State, between August 1914 and 29 October 1914. These documents are analyzed within the framework of historical methodology. The Sublime Porte regarded these privileges as concessions granted by the Sultan's will and thus subject to revocation, whereas the United States considered them rights acquired within the framework of international treaties. Nevertheless, the correspondence provides significant insights into the diplomatic atmosphere of the period and the approach of American diplomacy. Furthermore, this study aims to examine the Ottoman Empire's foreign policy orientations and its interactions with international actors during the period leading up to the First World War.

Keywords: Capitulations, Ottoman Empire, United States, World War I, Diplomacy

Funding: The author has reported that this study received no financial support.

Conflicts of interest: The author declares that there are no potential conflicts of interest.

Peer Review: External, double-blind

AI Declaration: The author declares that any of AI tools has not been used for this study.

Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

Yapay Zekâ Beyanı: Herhangi bir yapay zekâ aracı kullanılmamıştır.

Giriş

Kapitülasyon teriminin kökeni konusunda literatürde farklı görüşler bulunmaktadır. Tarihsel bağlamda kapitülasyon, bir devletin vatandaşının başka bir devletin topraklarında elde ettiği hakları ifade etmektedir.¹ Osmanlı Devleti özelinde ise kapitülasyonlar, Osmanlı topraklarında geçici veya daimî olarak bulunan yabancı devletlerin vatandaşlarına tanınan izin ve imtiyazları düzenleyen anlaşmalar olarak tanımlanmaktadır.² Kavramsal açıdan değerlendirildiğinde, kapitülasyonlar başlangıçta ekonomiyi canlandırmak ve temel ihtiyaç maddelerinin teminini sağlamak amacıyla tanınan imtiyaz, hak ve muafiyetler olarak ortaya çıkmıştır. Ancak zamanla bu ayrıcalıklar, siyasal üstünlükle birleşerek ekonomik hegemonya kurmanın ve baskı oluşturmanın bir aracı hâline gelmiştir.³ Kapitülasyonlar, günümüz kamu hukuku ve devletler arası hukuk anlayışına göre ayrıcalık niteliği taşımaktadır. Modern dönemde, bağımsız devletlerin bu tür ayrıcalıkları tanınması, temel hukuk esaslarına aykırı kabul edilmektedir. Örneğin bağımsız devletler, kendi ülkelerinde bulunan yerli veya yabancı herkesin (diplomasi mensupları hariç) o ülkenin ceza kanunlarına ve mahkemelerine tabi olmasını, devlet egemenliğinin vazgeçilmez bir unsuru olarak görmektedir. Oysa geçmişte durum farklıydı. Kanunların kişiselliği sistemi uygulanmıştı. Bu sistemde bireyler buldukları yerden bağımsız olarak, bağlı oldukları hükümdarın hukukuna tabi sayılırdı.⁴

Osmanlı Devleti gücünün zirvesinde bulunduğu dönemde, ticari ilişkileri teşvik etmek amacıyla o dönemde görece zayıf olan Avrupalı devletlere tek taraflı olarak kapitülasyonlar tanınmıştır.⁵ İlk kapitülasyonlar 14. yüzyılda İtalyan şehir devletlerine verilmiş, bu sistem 16. yüzyılda İngiltere ve Fransa'yı da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Ancak 20. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin, Avrupalı komşularına kıyasla güç kaybetmesiyle birlikte kapitülasyonlar, Osmanlı egemenliğini ciddi biçimde zedeleyen eşitsiz antlaşmalara dönüşmüştür. Bu nedenle Osmanlı yönetimi, kapitülasyonların kaldırılması konusunda Birinci Dünya Savaşı'nın sunduğu konjonktürel fırsatlardan yararlanmışır.⁶

Osmanlı düşünce dünyasında, kapitülasyonların sultanlar tarafından yabancı devletlere tek taraflı olarak verilen ayrıcalıklar olduğu ve bu nedenle yine yalnızca imtiyazı tanıyan devletin iradesine bağlı olarak geri alınabileceği yönünde yaygın bir görüş mevcuttur. Nitekim Eylül 1914 tarihinde kapitülasyonların kaldırılmasının yabancı elçiliklere bir muhtıra ile bildirilmesi sürecinde Babıâli'nin yaklaşımı da bu çerçevede şekillenmiştir. Dönemin Sadrazamı Said Halim Paşa, bu hususu şu şekilde dile getirmiştir: "Osmanlı İmparatorluğu, geçmişte Doğu'ya ticaret amacıyla gelen yabancılara uygulanacak kuralları özel olarak belirlemiş ve bu kuralları ilgili devletlere bildirmiştir. Zamanla Bâbîâli'nin tamamen kendi iradesiyle ilan ettiği bu kurallar, ayrıcalıklar olarak yorumlanmış, bazı devletler tarafından onaylanarak genişletilmiş ve günümüze dek antlaşmalar veya kapitülasyonlar adı altında

¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü II*. (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2023) 177.

² Mehdî Fraşerli, *Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışı (İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Tatbikât-ı Hâzırası)*. Hazırlayan Fahrettin Tızlak, (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2008) 13.

³ Mustafa Malhut, "20. Yüzyıl Başında "İmtiyazat" Kelimesi İle "Kapitülasyon" Kelimesinin Tarihsel Açından Karşılaştırılmalı İncelenmesi," *History Studies* 2, no. 2 (2010) 411.

⁴ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri C. I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*. (Ankara: Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953) 5.

⁵ Maurits H. van den Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi: 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Beratlılar*. Çeviren Ali Coşkun Tuncer, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014) 7.

⁶ Eugene Rogan, *Osmanlı'nın Çöküşü: Ortadoğu'da Büyük Savaş 1914-1920*. Çeviren Özhan Akpınar, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018) 69-70.

sürdürülmüştür.”⁷ Osmanlılar, kapitülasyonları tanımlarken “imtiyazat-ı ecnebiye” ya da kısaca “imtiyazat” terimlerini kullanmıştır. Bu ifadeler, yabancılara tanınan ayrıcalıklar veya lütuflar anlamına gelmektedir. Kapitülasyonlar, Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası dönemde ikili anlaşmalar şeklinde düzenlenmiş olsa da Osmanlıların zihninde temelde bu şekilde algılanmaya devam etmiştir. Söz konusu perspektifin, dönemin Amerikan diplomatik belgelerine yansımaları, ikinci başlıktan itibaren değerlendirilecektir.

Bu çalışma, 1914 yılında Osmanlı Devleti tarafından kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırılmasının, dönemin ABD Dışişleri Bakanı ile İstanbul'daki ABD Büyükelçisi arasında yürütülen diplomatik yazışmalara nasıl yansıdığını incelemektedir. Literatürde Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı hükümetinin egemenliğini yeniden tesis etme çabaları ile kapitülasyonlar rejiminin uluslararası diplomasiye yansımaları ele alınmış olmakla birlikte, özellikle ABD'nin tutumu ve diplomatik belgeleri sistematik olarak analiz edilmemiştir. Bu araştırma söz konusu belgeler ışığında, Osmanlı-Amerikan ilişkilerinde kapitülasyonların kaldırılmasının diplomatik yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki dış ilişkileri, tarih yazımında sıklıkla Avrupa devletleriyle olan diplomatik temaslar çerçevesinde ele alınmıştır. Ancak bu dönemde Osmanlı-Amerikan ilişkilerine dair yapılan akademik çalışmaların sayısının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Makale dönemin diplomatik belgelerine dayalı bir kaynak değerlendirmesiyle, literatürdeki eksikliklerin giderilmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Makalede, Osmanlı Devleti'nin savaşa Almanya'nın yanında katılması ve kapitülasyonları kaldırma süreci hem iç dinamikler hem de uluslararası ilişkiler çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kapsamda ilk başlık altında Osmanlı Devleti'nin Almanya ile yakınlaşmasının arka planı ve savaş ortamında alınan kararlar incelenmiştir. Makalenin ikinci, üçüncü ve dördüncü kısımlarında ise Amerikan diplomatik belgeleri ışığında kapitülasyonların kaldırılmasının uluslararası alanda nasıl algılandığı ve bu gelişmelere verilen tepkiler analiz edilmiştir. Ayrıca Osmanlı-Almanya ilişkilerinin derinleşmesine yol açan faktörlere de Amerikan kaynakları üzerinden değinilmiştir.

1. Birinci Dünya Savaşı'nın Başlarında Osmanlı-Alman İttifakı ve Kapitülasyonların Kaldırılması

Osmanlı hükümeti, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Büyük Güçlerle mevcut olan sorunların giderilmesini amaçlamıştır. Bâbiâli, Balkan Harbi'nin yol açtığı toprak kayıplarının ardından, Büyük Güçlerin ekonomik etki alanlarını tanımak zorunda kalmıştır. Böylece Osmanlı Devleti hem yeni tavizler vermiş hem de doğu vilayetlerinin üstü kapalı biçimde bu güçlerin denetimi altına girmesini kabul etmiştir. Karşılığında ise ülkede yabancı sermaye yardımı sayesinde fiziki altyapı, karayolları, demiryolları ve diğer modern gelişmiş araç gereçler konularında iyileştirilmeye gidilmesi mümkün olmuştur. Birçok yabancı uzman hükümet mekanizmasını en güncel yöntemlere göre yeniden düzenlemeye çalışmıştır.⁸

Osmanlı Devleti'nin Almanya ile müttefik olarak savaşa katılması hem iç reform arayışları hem de dış baskıların etkisiyle şekillenmiştir. Bâbiâli'nin bloklaşan uluslararası sistemde

⁷ Feroz Ahmad, “Ottoman Perceptions of The Capitulations 1800-1914,” *Journal of Islamic Studies* 11, no. 1 (2000) 1.

⁸ Ahmet Emin Yalman, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*. Çeviren Birgen Keşoğlu, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019) 75-76.

ittifak arayışları savaş öncesinde başlamış, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelenleri arasında Almanya ile ittifak yapma konusunda görüş ayrılıkları yaşanmıştır.⁹ Nitekim dönemin uluslararası konjonktürü Büyük Güçler dâhil, Avrupa'da kimse tek başına sağlam ve emin bir duruş sergileyebilecek ve müttefiksiz kalmayı göze alabilecek durumda değildir.¹⁰ Bu bağlamda Osmanlı hükümeti, öncelikle İngiltere ile ittifak kurma girişiminde bulunmuş ancak bu çabalar sonuçsuz kalmıştır.¹¹ Fransa ile yürütülen temaslar da Rusya'nın olumsuz tavrı nedeniyle başarısız olmuştur.¹² Rusya'nın Osmanlı topraklarını çevreleme stratejisi, Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri ile ittifak kurma ihtimalini zayıflatmıştır.¹³

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesine kadar Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik politikalarında ise belirgin bir netlik bulunmamaktadır. Her ne kadar Almanya, İslam dünyasında Müslüman dostu bir imaj oluşturmayı başarmış olsa da özellikle Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti'nin askerî ve siyasi açıdan zayıflığı dikkat çekmiştir. Bu durum Berlin yönetiminin Osmanlı Devleti ile kurulacak olası bir ittifaktan elde edilecek avantajlardan ziyade, böyle bir iş birliğinin doğurabileceği yükler ve riskler konusunda endişelerinin ön plana çıkmasına yol açmıştır.¹⁴ Bununla birlikte Almanya, Osmanlı Devleti ve halifenin İslam dünyasındaki nüfuzunun, başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri karşısında stratejik bir fayda sağlayabileceğini de hesaba katmıştır.¹⁵ Osmanlı Devleti'nin askerî bakımdan hazırlıksız oluşu ve devlet elitleri arasındaki kararsızlıklar, Alman hükümetinin uzun süre ittifak tekliflerine mesafeli yaklaşmasına neden olmuştur. Almanya, bu süreçte taleplere kaçamak yanıtlar vererek Osmanlı Devleti'ni bir süre "yedekte tutmayı" tercih etmiştir. Nihayetinde, Dünya Savaşı'nın seyri ve cephelerin genişlemesiyle birlikte Almanya, Osmanlı Devleti'nin sağlayabileceği askerî destek ile cephelerin yayılması gibi stratejik avantajlara daha fazla önem atfetmiştir. Ayrıca İslam dünyasında bir cihat ilanı yoluyla İtilaf Devletleri'nin sömürgelerinde yaratılabilecek baskının da Almanya açısından önemli bir fırsat olacağı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, 2 Ağustos 1914'te imzalanan gizli ittifak antlaşması ile Almanya, Osmanlı Devleti'nin jeopolitik konumu ve dinî liderliği üzerinden savaşta elini güçlendirmeyi hedeflemiştir.¹⁶ Bu antlaşma, Osmanlı Devleti'nin Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında yer alacağını¹⁷ ve Almanya'nın gerekirse silah zoruyla Osmanlı topraklarını savunma yükümlülüğünü üstlendiği anlamına da geliyordu.¹⁸

⁹ Uğur Üçüncü, "Türlere Göre Alman İttifakı ve Müttefik Alman Subaylar", *Savaşınların Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)* içinde., Hazırlayan Necmettin Alkan ve Eyyub Şimşek (İstanbul: Kronik Kitap, 2018) 47-48.

¹⁰ Altay Cengizer, *Adil Hafızanın Işığında Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Osmanlı İmparatorluğunun Sonu*. (İstanbul: Doğan Kitap, 2014) 331.

¹¹ Necmettin Alkan, *İmparatorluğun Son Savaşı: Birinci Dünya Savaşı'na Neden ve Nasıl Girdik?*. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020) 90; Stanford J. Shaw, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014) 8-9.

¹² Nevzat Artuç, *Cemal Paşa: Askerî ve Siyasi Hayatı*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008) 171-172, 176.

¹³ Mehmed Talât Paşa, *Talât Paşa'nın Anıları*. Hazırlayan Alpay Kabacalı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016) 22.

¹⁴ Kadir Kon, *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi*. (İstanbul: Küre Yayınları, 2013) 36-40.

¹⁵ Mustafa Çolak, *Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası 1914-1918*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2025) 27.

¹⁶ Kon, *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi*, 36-40.

¹⁷ Said Halim Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Savaşı*. Çeviren Fatih Yücel, (İstanbul: Kronik Kitap, 2019) 14.

¹⁸ Sean McMeekin, *Osmanlı'da Son Fasil Savaş, Devrim ve Ortadoğu'nun Şekillenışı 1908-1923*. Çeviren Nurettin Elhüseyni, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019) 113.

Osmanlı Devleti, Almanya ile iş birliği yaparken birtakım temel beklentiler taşımıştır. Öncelikli olarak devletin bekasının devam ettirilmesi, toprak bütünlüğünün korunması ve özellikle Boğazlar ile Doğu Anadolu'nun elde tutulması en önemli hedefler arasında yer almıştır. Ayrıca Arap Yarımadası ile Süveyş Kanalı bölgesindeki Osmanlı hâkimiyetinin güçlendirilmesi, İslam dünyasındaki liderlik konumunun korunması ve devletin kaybettiği itibarı yeniden kazanmak amacıyla İran, Azerbaycan ve Türkmenistan'daki tüm Türk topluluklarını bir araya getirme düşüncesi de Bâbü'lî'nin beklentileri arasında yer almıştır.¹⁹ Bu bağlamda Almanya ile kurulan ittifakın meşruiyetini güçlendirmeyi amaçlayan Osmanlı yönetimi, dönemin askerî ve sivil basın organlarını etkin biçimde kullanarak kamuoyunda Alman hayranlığını pekiştiren bir propaganda süreci yürütmüştür.²⁰

Osmanlı Devleti'nin Dünya Savaşı'na girmekteki en önemli hedeflerinden birisi de imparatorluğun ekonomik bağımsızlığını sağlamak ve kapsamlı reformlarla modern bir ekonomik sistem kurmaktır. Savaş, nesiller boyu hayal edilen ve gerçekleştirilmesi arzulan, yük hâline gelmiş kapitülasyonlardan kurtulmak için benzersiz bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.²¹ Ancak Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşulları Osmanlı topraklarında da yaşanmış, Osmanlı Devleti'nde ilk kez devlet iktisadiyatı anlayışı doğmuştur. Batılı sermayenin hâkimiyetindeki işletmeler büyük ölçüde faaliyetlerini durdurmuş, yabancıların kontrolündeki deniz taşımacılığı ise neredeyse tamamen kesintiye uğramıştır. Osmanlı hükümeti, dış borç bulabilme imkânını yalnızca Almanya ile yapılan ittifak sayesinde elde edebilmiştir. Bu ağır tecrübeler yönetici kadroları, devletin bağımsız ve sürdürülebilir bir ekonomi oluşturabilmesi için acil ve kararlı adımlar atılması gerektiğine ikna etmiştir. Bu hedefin gerçekleşmesi artık savaşın sonunu bekleyemeyecek kadar acil hâle gelmiştir. Nitekim kapitülasyonlar, Osmanlı Devleti'nin savaşa girişinden hemen önce tek taraflı olarak ilga edilmiş ve savaşın başlamasıyla birlikte, kadınların iş gücüne katılımı gibi yenilikçi uygulamalar da dâhil olmak üzere, ekonomik alanda çeşitli reformlar hayata geçirilmiştir.²²

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarında Tümamiral Wilhelm Souchon, Alman Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'ndan Osmanlı sularına hareket etmesi için izin istemiştir.²³ Bu süreçte Enver Paşa 1 Ağustos'ta İstanbul'da Alman Büyükelçisi Wangenheim ile yaptığı görüşmede, savaş gemilerinin Osmanlı sularına gönderilmesini özellikle talep etmiştir. Akdeniz'de İngiliz ve Fransız donanmaları tarafından takip edilen *Goeben* ve *Breslau* adlı savaş gemilerinin Osmanlı sularına kabulü, Enver Paşa tarafından talep edilmiştir. Ancak bu talebin hükümetin bilgisi ve onayı dışında gerçekleşmesi nedeniyle Sadrazam Said Halim Paşa, söz konusu savaş gemilerinin Osmanlı limanlarına sığınmasını başlangıçta reddetmiştir. Buna rağmen 6 Ağustos'ta Said Halim Paşa'nın Alman Büyükelçisi Wangenheim ile gerçekleştirdiği toplantıda, *Goeben* ve *Breslau*'nun Boğazlardan geçişine izin verilmesi gündeme gelmiştir. Bu bağlamda Osmanlı tarafı belirli şartlar öne sürmüştür. Said Halim Paşa özellikle Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne kapitülasyonların kaldırılması konusunda destek vermesini talep etmiştir.

¹⁹ Veli Yılmaz, *1'nci Dünya Harbinde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*. (İstanbul: Promat Basın Yayın, 1992) 53.

²⁰ Mehmet Ali Karaman, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Alman İttifakını Meşrulaştırma Çabaları," *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 1, no. 1 (2014): 52.

²¹ Zafer Toprak, *İttihat-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918*. (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016) 33.

²² Mesut Uyar, "Ottoman Strategy and War Aims during the First World War," *In The Purpose of the First World War: War Aims and Military Strategies* içinde., Editör Holger Afflerbach, (Berlin: München Boston: De Gruyter Oldenbourg, 2015) 166.

²³ Dan van der Vat, *Dünyayı Değiştiren Gemi*. Çeviren Ali Cevat Akkoyunlu, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2013) 135.

Bu doğrultuda, Avrupa başkentlerinde ciddi bir tepkiye yol açacağı öngörülen bu tek taraflı girişime Almanya'nın destek vermesini beklemiştir.²⁴

Millî iktisat politikaları çerçevesinde bir Müslüman-Türk burjuva sınıfı oluşturmayı hedefleyen İttihat ve Terakki hükümeti, kapitülasyonlar olarak bilinen ve imparatorlukta yabancı tüccarlara tanınan ekonomik ve hukuki imtiyazlara karşı olduğunu her fırsatta dile getirmiştir. Ancak mevcut bağlayıcı uluslararası anlaşmalar ve Büyük Güçlerin diplomatik baskıları nedeniyle kapitülasyonların kaldırılmasına yönelik somut bir girişim, Avrupa'da genel bir savaşın patlak vermesine kadar atılamamıştır.²⁵

Kapitülasyonların kaldırılması ya da en azından tadil edilmesi meselesi, II. Meşrutiyet'in ilanının ardından Bâbiâli'nin temel hedeflerinden biri hâline gelmiştir. Nitekim 1909'da Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakı ve 1912'de Trablusgarp'ın İtalya tarafından işgali gibi krizler sonrasında Osmanlı Devleti, bu ülkelerle imzaladığı protokollerde postanelerin kapatılması yoluyla kapitülasyonların bazı uygulamalarını sona erdirmeyi başarmıştır. 1913 yılı başlarında ise Sadrazam Mahmud Şevket Paşa, kapitülasyonların kaldırılması amacıyla Maliye Nazırı Cavid Bey'i Paris'e göndermiştir. Ancak bu girişimden somut bir sonuç alınamamıştır. Avrupa'da savaşın patlak vermesiyle birlikte, Osmanlı-Alman ittifakının (2 Ağustos 1914) imzalanmasından sonra Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim ile yapılan görüşmelerde, "adli ve idari kapitülasyonların kaldırılması ve savaş sonrasında diğer devletlere de kabul ettirilmesi" şartı öne çıkmıştır. Bununla birlikte Osmanlı yetkililerinin İtilaf Devletleri büyükelçileriyle yaptığı görüşmelerde, özellikle adli kapitülasyonların kaldırılmasının mevcut koşullarda mümkün olmadığı; mali kapitülasyonların ise ancak diğer müttefiklerin de onayıyla tadil edilebileceği belirtilmiştir. Tüm bu itirazlara rağmen 8 Eylül 1914 tarihinde V. Mehmed Reşad, kapitülasyonların kaldırılması yönünde iradesini beyan etmiştir. 9 Eylül 1914'te ise Bâbiâli, kapitülasyonların 1 Ekim 1914'ten itibaren yürürlükten kaldırıldığını bir nota ile yabancı elçiliklere bildirmiştir. Yabancı elçiliklerden gelen tüm protestolara rağmen bu karar fiilen uygulanmış ve Osmanlı Devleti açısından uzun süredir hedeflenen kapitülasyonların kaldırılması meselesi bu şekilde hayata geçirilmiştir.²⁶

2. Henry Morgenthau'nun Diplomatik Raporlarına Göre Birinci Dünya Savaşı'nın Eşiğinde Osmanlı Devleti

Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırdığı ve Birinci Dünya Savaşı'na dâhil olduğu 1914 yılında İstanbul'da görev yapan ABD²⁷ Büyükelçisi Henry Morgenthau, 1856 yılında

²⁴ Rogan, *Osmanlı'nın Çöküşü: Ortadoğu'da Büyük Savaş 1914-1920*, 69-70.

²⁵ Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2023) 76.

²⁶ Mehmet Emin Elmacı, *İttihat-Terakki ve Kapitülasyonlar*. (İstanbul: Homer Kitabevi, 2005) 60-65.

²⁷ Osmanlı Devleti ile ABD arasında diplomatik ilişkilerin kurulması süreci (1799-1828), tamamen ABD'nin girişimleri sonucunda şekillenmiştir. ABD'nin Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişki kurma girişiminin temelinde üç ana neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki ticari çıkarlara dayanmaktadır. Washington yönetimi, Osmanlı limanlarında faaliyet gösteren Amerikalı tüccarların, Avrupalı meslektaşları ile eşit koşullarda rekabet edebilmeleri amacıyla bir an önce ticaret antlaşması imzalanmasını arzu etmiştir. İkinci neden ise Amerikan vatandaşlarının bölgedeki artan faaliyetleriyle ilişkilidir. Özellikle 19. yüzyıl başlarından itibaren yoğunlaşan Amerikan misyonerlik çalışmaları, bölgede çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. Amerikan misyonerlerinin, Osmanlı ülkesinde yaşayan farklı mezheplerden Hristiyanları Protestanlığa çekmek üzere yürüttükleri sistemli faaliyetler, kısa sürede yerli Hristiyan din adamlarının tepkisine neden olmuştur. ABD'yi diplomatik ilişkiler kurmaya yönelten üçüncü faktör Yakındoğu, Balkanlar ve Karadeniz havzasını kapsayan bölgenin stratejik önemidir.

Almanya'nın Mannheim kentinde dünyaya gelmiştir.²⁸ 1865 yılında ailesiyle birlikte ABD'ye göç etmiştir. Morgenthau, Columbia Hukuk Fakültesi'nden mezun olmasının ardından, henüz 23 yaşındayken kendi hukuk bürosunu kurmuş ve özellikle emlak işlemleriyle uğraşarak önemli bir servet elde etmiştir. Amerikan yaşam tarzına hızla uyum sağlayan Morgenthau, New York'un dezavantajlı kesimlerinin sorunlarını hafifletmeye yönelik yoğun çabalar göstermiştir. Köklerine olan bağlılığını daima koruyan Morgenthau, Yahudi yerleşim evlerini desteklemiş ve Free Synagogue'un kurucuları arasında yer almıştır. Uluslararası alanda ise Milletler Cemiyeti ve Uluslararası Kızılhaç'ın kuruluşunda aktif rol üstlenmiştir. Öte yandan Morgenthau, Demokrat Parti'nin siyasal stratejilerinin şekillenmesinde etkili olmuş ve Woodrow Wilson ile Franklin D. Roosevelt'in başkanlık seçimlerinde kayda değer destek sağlamıştır. Henry Morgenthau, 1913-1916 yılları arasında ABD'nin Osmanlı Devleti nezdindeki büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Göreve başladıktan kısa bir süre sonra Morgenthau'nun eşine birinci ve kızına ikinci rütbeden şefkat nişanı verilmiştir.²⁹ Büyükelçi Morgenthau'nun bu dönemde yürüttüğü diplomatik faaliyetler, Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin şekillenmesinde ve iki ülke arasındaki temasların derinleşmesinde önemli rol oynamıştır.³⁰ Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Williams Jennings Bryan ise 19 Mart 1860'ta Salem, Amerika Birleşik Devletleri'nde doğmuştur.³¹ Demokrat bir politikacı olan Bryan, 1913-1915 yılları arasında Başkan Woodrow Wilson döneminde Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır.³²

Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında Osmanlı Devleti ile Amerika arasındaki diplomatik ilişkiler, savaş ortamının oluşturduğu koşullar çerçevesinde önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Morgenthau'nun 7 Ağustos 1914 tarihli telgrafına bakıldığında, Osmanlı Devleti'nde yönetici elitin dış politika tercihleri ve farklı devletlerle ittifak kurma yönündeki girişimlerinin, dönemin diplomatik yazışmalarına açıkça yansdığı görülmektedir. Morgenthau raporunda, Osmanlı kabinesinde yaşanan görüş ayrılıklarını ve dış politikaya yön veren aktörlerin tutumlarını detaylandırmıştır. Telgrafa göre Osmanlı hükümetinin üst düzeyinde iki ana eğilim vardır. Ona göre Bahriye ve Maliye Nazırları Fransa ile yakın ilişkiler kurulmasından yana bir tutum sergilerken, "Alman komisyonunun etkisi altındaki Harbiye Nazırı" ise Almanya ile ittifakı tercih etmektedir. Nitekim Liman von Sanders misyonu, Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunun en üst düzeye ulaştığı bir dönemi temsil etmektedir. Bununla birlikte Enver Paşa, henüz 1914 baharında, Avusturya-Macaristan ve Almanya ile ittifak kurulması yönünde yoğun girişimlerde bulunmuştur.³³ Bu dönemde Osmanlı askerî ve diplomatik çevrelerinde, özellikle Kafkasya yönünde genişleme ve stratejik üstünlük sağlama fikri giderek daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Morgenthau ayrıca Osmanlı yönetimi

Washington, Osmanlı Devleti'nde tesis edeceği diplomatik ve konsüler temsilcilikler vasıtasıyla bölgedeki siyasi gelişmeleri yakından izlemek ve oluşabilecek ekonomik fırsatları değerlendirmek istemiştir (Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*. (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2001) 94-98).

²⁸ Heath W. Lowry, *Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü'nün Perde Arkası*. Çeviren Belkıs Torfilli, (İstanbul, İsis Yayıncılık, 1991) 2.

²⁹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), İrade Taltifat (İ.TAL.) 498/22, (H. 10 Muharrem 1333 [28 Kasım 1914]).

³⁰ Henry Morgenthau, *Ambassador Morgenthau's Story (Memorial Edition)*. (New York: New Age Publishers, 1975) 2.

³¹ William Jennings Bryan, *The Memoirs of William Jennings Bryan by Himself and His Wife Mary Baird Bryan*. (New York: G. P. Putnam's Sons, 1925) 15.

³² Louis W. Koenig, *Bryan: A Political Biography of William Jennings Bryan*. (New York: G. P. Putnam's Sons, 1971) 17, 502.

³³ Mustafa Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinden Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?*. Çeviren Ebru Kılıç, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018) 95.

içerisinde Kafkasya'ya yönelik bir askerî harekât planına ilişkin eğilimin belirginleştiğini rapor etmiştir. Tüm bu gelişmeler karşısında Dâhiliye Nazırı ise daha ılımlı bir yaklaşım ve tarafsızlık politikası benimsenmesi gerektiğini dile getirmiştir. Dikkat çeken hususlardan biri, dönemin genel koşullarının Osmanlı Devleti'ne kapitülasyonları tek taraflı olarak feshetme imkânı tanınması ve bu ihtimalin kabine içinde ciddi endişelere yol açmasıdır.³⁴

Amerikan Büyükelçiliği tarafından 11 Ağustos 1914 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na iletilen telgraf, Birinci Dünya Savaşı'nın seyrini etkileyen kritik gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Morgenthau telgrafında, Osmanlı Devleti'nin *Goeben* ve *Breslau* savaş gemilerini satın aldığını bildirmiştir. Söz konusu gemilerin hâlihazırda Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Osmanlı topraklarına giriş yaptığını belirtmiştir. Ayrıca Alman Büyükelçi Wangenheim, *Goeben*'in amirali ile diğer üst düzey subayların Osmanlı hizmetine alınacağını Morgenthau'ya iletmıştır. Bunun yanı sıra Alman askerî heyetine ek olarak bir deniz heyetinin de Osmanlı Devleti'ne tahsis edileceği ifade edilmiştir. Nitekim Alman kurmay subaylarının, Türk kurmay subaylarını çeşitli görevlere hazırlamak ve eğitmekle yükümlü olmalarının temel amacı, Türk subaylarının ıslah edilmiş bir eğitimle görevlerini bağımsız biçimde yürütebilmelerini sağlamaktır. Ancak zamanla Türk Genelkurmayı, ordu ve menzil muntıklarında gereğinden fazla Alman subayın istihdam edilmesiyle bu sınırların aşıldığı görülmüştür.³⁵ Osmanlı Devleti henüz resmen Birinci Dünya Savaşı'na katılmamış ve İtilaf Devletleri'nin tüm diplomatik itirazlarına rağmen başta Romanya ve Bulgaristan üzerinden olmak üzere Alman askerî personelinin Osmanlı topraklarına sevkıyatı süratle artmıştır. Bu durum Almanya'nın Osmanlı ordusu üzerindeki askerî nüfuzunu pekiştirirken, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin tarafsızlık politikasının fiilen aşınmasına yol açmıştır. Nitekim Ağustos 1916 itibarıyla Osmanlı topraklarında yaklaşık 640 Alman subayı ile 5.900 Alman askerî görev yapmıştır. Bu personelin yaklaşık 1.000 kadarı, Çanakkale Boğazı'nın savunma sistemlerinde daimî olarak konuşlandırılmıştır.³⁶ Büyükelçiye göre tüm bu gelişmeler İstanbul'daki siyasi dengeleri köklü bir biçimde değiştirmiş ve bu durumun Osmanlı hükümetini, büyük olasılıkla genel savaşa sürükleyeceği değerlendirilmesinde bulunmuştur.³⁷ Nitekim ABD'nin Berlin Büyükelçisi James W. Gerard'ın Dışişleri Bakanı'na 12 Ekim 1914 tarihinde gönderdiği bir diğer telgrafta da, güvenilir kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Osmanlı Devleti ile Rusya arasında kısa süre içinde bir çatışmanın başlamasının beklendiği, eski Alman savaş gemileri *Goeben* ve *Breslau*'nun isimlerinin sırasıyla *Yavuz Sultan Selim* ve *Midilli* olarak değiştirildiği ve Türk filosunun geri kalanıyla birlikte Karadeniz'de Rus filosuna karşı bir saldırı gerçekleştirme ihtimali üzerinde durmuştur.³⁸

Morgenthau'nun Dışişleri Bakanı'na 15 Ağustos 1914 tarihinde gönderdiği telgrafta, Rus ve Fransız büyükelçiliklerinin *Goeben* ve *Breslau* savaş gemilerinin hâlâ Alman bayrağı

³⁴ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.* (Washington: United States Government Printing Office, 1928), Belge no. 136 Türkiye Büyükelçisi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na, 62.

³⁵ Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl.* Çeviren Eşref Bengi Özbilen, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020) 31.

³⁶ Edward J. Erickson, *Ordered to Die: A History of the Ottoman Army in the First World War.* (London: Greenwood Press, 2001) 231.

³⁷ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.* (Washington: United States Government Printing Office, 1928), Belge no. 138 Türkiye Büyükelçisi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na, 62.

³⁸ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.* (Washington: United States Government Printing Office, 1928) Belge no. 222 Almanya Büyükelçisi Gerard'dan Dışişleri Bakanı'na, 118.

çekmesinden duydukları rahatsızlığı dile getirdikleri belirtilmiştir. Söz konusu elçilikler, Osmanlı Devleti'ni tarafsızlık ilkesine riayet etmemekle suçlamıştır. Ayrıca İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki temsilcileri, Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni kasıtlı olarak Rusya ile savaşa sürüklemeye çalıştığını iddia etmiştir.³⁹ *Goeben* ve *Breslau* adlı Alman savaş gemilerinin Osmanlı karasularına giriş yapması ile İngiltere'nin Osmanlı için inşa edilen *Sultan Osman* ve *Reşadiye* adlı iki Osmanlı zırhlısına el koyması, Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini belirgin biçimde artıran iki önemli gelişme olmuştur. Bu gelişmeler, Enver Paşa ve arkadaşlarının Almanya yanlısı tutumlarının askerî ve siyasi bir hamleye dönüşmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁴⁰

Morgenthau'nun Dışişleri Bakanı'na Ağustos 1914'te gönderdiği bir diğer telgraf, dönemin diplomatik gelişmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Nitekim Morgenthau telgrafında, İngiltere ve Rusya büyükelçilerinin kendi hükümetlerinin mevcut savaş sırasında Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalmasını arzu ettiklerini kendisine ilettiklerini belirtmiştir. Buna karşılık Alman büyükelçisi ise kendi hükümetinin Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinden kaçınmasını ancak aynı zamanda Rusya'nın olası bir işgaline karşı yeterli ölçüde seferberlik içinde bulunmasını istediğini ifade etmiştir. Diğer taraftan İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki temsilcileri, *Goeben* ve *Breslau*'daki Alman denizcilerin Almanya ya da Avusturya'ya geri gönderilmesini talep etmiş ve bu süreçte kendilerine güvenli geçiş sözü verilmiştir. Ancak söz konusu gemiler Osmanlı topraklarında bulunmasına rağmen Alman denizcilerin büyük bir kısmı hâlen bu gemilerde yer almakla beraber yaklaşık 200'ü ise Türk torpido botlarına dağıtılmıştır. Morgenthau mürettebatın durumu etrafında gelişen bu tartışmanın, bir savaş sebebine dönüşme ihtimalinden ciddi şekilde endişe duyduğunu belirtmiştir.⁴¹

Morgenthau, Türk kamuoyunun üzerinde uygulanan yoğun sansür nedeniyle tüm basının askerî denetim altında bulunduğunu ve bu durumun, sistemli bir şekilde Alman yanlısı bir kamuoyu oluşturmak amacıyla kullanıldığını belirtmiştir. Morgenthau'ya göre Türk kabinesinde, tarafsızlık politikasının sürdürülüp sürdürülmemesi yönündeki görüşler arasında belirgin bir denge olduğu saptanmıştır. Büyükelçi ABD'nin çıkarlarının en iyi şekilde korunabilmesinin, Osmanlı Devleti'nin tarafsızlık ilkesine bağlı kalmasıyla mümkün olacağını belirtmektedir. Ayrıca Morgenthau, Dışişleri Bakanlığı'nun uygun görmesi hâlinde, Harbiye ve Dâhiliye Nazırlarına tarafsız kalmaları yönünde telkinde bulunmasının talep edilmediğini sormaktadır. Ona göre nazırlara Üçlü İtilafa karşı bir cephe alınmasının, Akdeniz'in denetiminin büyük ölçüde İtilaf Devletleri'nin elinde olması nedeniyle İzmir, Beyrut, İskenderun, Mersin, Yafa ve Hayfa gibi başlıca Osmanlı liman kentlerinin kısa sürede işgal edilmesiyle sonuçlanabileceği açıkça ifade edilmelidir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin askerî, ticari ve mali açıdan böyle bir savaşa yeterince hazırlıklı olmadığı gerçeğinin güçlü bir

³⁹ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.* (Washington: United States Government Printing Office, 1928) Belge no. 147 Türkiye Büyükelçisi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na, 66.

⁴⁰ D. Yu. Kozlov, *Karadeniz'de Garip Bir Savaş (Ağustos-Ekim 1914)*. Çeviren Altan Aykut, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021) 63.

⁴¹ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.* (Washington: United States Government Printing Office, 1928) Belge no. 160 Türkiye Büyükelçisi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na, 75.

biçimde vurgulanmasının, tarafsızlık politikası yönünde ikna edici olacağı kanaatini dile getirmiştir.⁴²

3. Amerikan Diplomatik Belgelerinde Osmanlı Devleti'nin Kapitülasyonları Kaldırması: Algı ve Tepkiler

Amerikan diplomatik belgeleri, Osmanlı yönetiminin izlediği politikaları ve uluslararası aktörlerin bu politikalara yönelik tutumlarını kapsamlı bir şekilde belgelemektedir. Bu bağlamda Morgenthau 13 Ağustos 1914 tarihli bir telgrafında, Yafa'da bulunan Amerikalıların bölgedeki gergin ortamdan dolayı bir savaş gemisi talep ettiklerini rapor etmiştir. Ayrıca bu telgrafta Osmanlı yetkililerinin mevcut durumda Büyük Güçler arasında yaşanan koordinasyonsuzluktan yararlanarak kapitülasyonları fiilen uygulamadıkları ve yabancı gemilere el koyma tehdidinde bulduklarını ifade etmiştir. Özellikle İtalya Büyükelçiliği'nin bu konudaki girişimlerine, Dâhiliye Nazırı tarafından verilen cevap dikkat çekicidir. Nazır "Şimdi kapitülasyonlardan bahsetmek ayıptır" diyerek, dönemin koşullarında Osmanlı hükümetinin kapitülasyonlara ilişkin kesin ve tavizsiz tutumunu ortaya koymuştur. Bu yazışma, savaş ortamında dönemin siyasi atmosferini ve uluslararası ilişkilerdeki gerilimi de yansıtmaktadır.⁴³

Amerikan Dışişleri Bakanı'ndan ABD'nin Fransa Büyükelçisine 19 Ağustos 1914'te gönderilen telgrafta, ABD'nin İstanbul Büyükelçisi tarafından Washington'a iletilen raporlarda, Osmanlı makamlarının savaş ortamından faydalanarak kapitülasyon hükümlerini uygulamaktan kaçındıklarına ve bu ayrıcalıkların tamamen ortadan kaldırılmasından duyulan endişelere yer verilmiştir. Özellikle İtalya Büyükelçiliği'nin Dâhiliye Nazırı ile temasında Nazır'ın "Şimdi kapitülasyonlardan bahsetmek ayıptır." şeklindeki cevabı, Osmanlı hükümetinin kararlı tutumunu göstermektedir. Bununla birlikte ABD Büyükelçiliği ve Konsolosluklarından gelen raporlarda, Suriye kıyılarında Avrupalı savaş gemilerinin bulunmamasının, kamuoyunda Amerikan savaş gemilerinin gönderilmesi yönünde bir talep doğurduğu aktarılmıştır. Benzer şekilde, İzmir ve Yafa'daki Amerikan vatandaşlarından da savaş gemisi gönderilmesi için taleplerin geldiği belirtilmiştir. Ayrıca Osmanlı yetkililerinin, iase temini amacıyla yabancı gemilere çıkmakla tehdit ettikleri, bunun da özellikle Batılı devletlerde ciddi endişelere yol açtığı kaydedilmiştir. Telgrafta Osmanlı topraklarında Hristiyan karşıtı propagandanın arttığı ve ABD hükümetinin, bu şartlar altında Hristiyanların can ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla buraya bir veya iki savaş gemisi göndermesinin gerekebileceği değerlendirilmiştir. Bu kapsamda ABD Dışişleri Bakanı Bryan, Fransız hükümetinden Osmanlı ülkesindeki Hristiyanların korunması için başka bir yöntem önerilerinin olup olmadığını sormakta, aynı sorgulamanın diğer savaşan devletlere de yöneltiliğini bildirmektedir. Bu yazışma savaşın henüz başlarında Osmanlı Devleti'nin egemenliğini pekiştirme çabaları ile Batılı devletlerin diplomatik ve askerî baskı araçlarını devreye sokmaya hazırlanmaları arasındaki gerilimi yansıtmaktadır. Kapitülasyonların

⁴² *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.* (Washington: United States Government Printing Office, 1928) Belge no. 160 Türkiye Büyükelçisi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na, 75.

⁴³ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.* (Washington: United States Government Printing Office, 1928) Belge no. 1197 Türkiye Büyükelçisi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na, 757.

uygulanmadığı iddiası ve Osmanlı topraklarındaki gayrimüslim nüfusun güvenliği, dönemin uluslararası ilişkilerinde en hassas başlıklardan biri olarak öne çıkmaktadır.⁴⁴

Morgenthau, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırma sürecine ve bu karara karşı güçlü bir direniş göstermiştir. Nitekim kapitülasyonların kaldırılacağı resmen ilan edildikten sonra Morgenthau, bir büyükelçinin yetki sınırlarını aşacak biçimde Bâbîâlî'ye yönelik doğrudan protestoda bulunmaktan çekinmemiştir. Bu süreçte Enver Paşa kapitülasyonların ilgası yönündeki karar uygulamaya konulmadan önce Morgenthau ile özel bir görüşme yaparak Amerikan tarafının desteğini talep etmiştir. Ancak Morgenthau yalnızca gümrük vergileri üzerindeki ticari kapitülasyonların müzakere edilebileceğini belirtmiş; adli kapitülasyonların kaldırılmasını ise kesin bir dille reddetmiştir. Ayrıca Enver Paşa'nın Türk mahkemelerinde Amerikan yargıçların görevlendirilmesi önerisi de uygulamada mümkün olmadığı gerekçesiyle Morgenthau tarafından kabul edilmemiştir.⁴⁵

Bu gelişmelerin ardından meselenin diplomatik boyutu da önem kazanmıştır. Bu bağlamda 10 Eylül 1914 tarihinde Morgenthau'nun Washington'a gönderdiği telgraf, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren tek taraflı olarak kaldırma kararının diplomatik yankılarını detaylı biçimde ortaya koymaktadır. Bu telgrafa göre Bâbîâlî tüm büyükelçiliklere gönderdiği bir bildirimle adli, ekonomik ve idari tüm kapitülasyonların kaldırıldığını ve bu kararın Osmanlı vatanının yüce çıkarlarından kaynaklandığını açıklamıştır. Osmanlı hükümeti bu adımın hiçbir devlete yönelik dostane olmayan bir tavırdan kaynaklanmadığını belirtmiştir. Ayrıca ABD ile kamuoyu hukukunun genel ilkelerine dayalı yeni ticaret antlaşmaları yapmak üzere müzakere başlatmaya hazır olduklarını bildirmiştir. Elçiye göre Osmanlı yetkilileri, bu adım için özellikle savaş ortamının yarattığı uluslararası güç boşluğunu değerlendirmiş ve büyük devletlerin birleşerek Osmanlı Devleti'ne karşı hareket edemeyecekleri bir dönemi seçtiklerini açıkça vurgulamıştır.⁴⁶

Morgenthau'nun aktardığına göre İtalyan Büyükelçisinin girişimiyle altı devlet tarafından hazırlanan protesto notasında, kapitülasyonların ikili anlaşmalara dayalı olduğu ve bu ayrıcalıkların tarafların karşılıklı rızası olmaksızın kaldırılamayacağı vurgulanmıştır. Bunun ötesinde notada sert veya güçlü bir üslup benimsenmemiştir. Büyükelçi, böyle zayıf bir notanın etkisiz olacağı gerekçesiyle benzer bir protesto göndermemiştir. Bununla birlikte Amerikan hükümetinden adli ve idari kapitülasyonların ilgasına kesin şekilde itiraz edilmesini ancak ekonomik kapitülasyonların kaldırılmasına ciddi bir çekince gösterilmemesini istemiş ve bu yöndeki talimatın 12 Eylül'e kadar iletilmesini bildirmiştir. Telgrafta ayrıca Bâbîâlî'nin kararını geri almasının büyükelçiler tarafından neredeyse imkânsız olarak değerlendirildiği belirtmiştir. Bunun yanında hükümetin bu kararı kesin bir kazanım olarak kutladığını, şehirde kamu gösterileri düzenlendiğini ve basında olumlu başyazıların yayımlanması için talimat verildiğini de ifade etmiştir. Morgenthau, Dâhiliye Nazırı ile yaptığı görüşmede adli ve idari kapitülasyonların kaldırılmasının kişisel özgürlükler ve konut dokunulmazlığı üzerinde oluşturacağı olumsuz etkileri güçlü biçimde protesto ettiğini belirtmiştir. Bu yazışma Osmanlı Devleti'nin savaş koşullarında

⁴⁴ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.* (Washington: United States Government Printing Office, 1928) Belge no. 1201 Dışişleri Bakanından Fransa Büyükelçisi Herrick'e, 759.

⁴⁵ İsmail Köse, "Amerika'nın İstanbul Büyükelçisi H. Morgenthau'nun Türk Algısı," *Tarih Dergisi* 56, (2012): 67.

⁴⁶ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, With the Address of the President to Congress December 8, 1914.* (Washington: United States Government Printing Office, 1922) Belge no. 1838 Büyükelçi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanına, 1090.

kapitülasyonlardan doğan sınırlamaları ortadan kaldırarak hem egemenlik iddiasını kuvvetlendirdiğini hem de uluslararası toplumun bu tek taraflı karara verdiği zayıf tepkiyi göstermesi bakımından önemlidir.⁴⁷

Sadrazam Said Halim Paşa tarafından Amerikan Büyükelçisine iletilen 9 Eylül 1914 tarihli kapsamlı irade⁴⁸, kapitülasyonların tarihsel gelişimini ve kaldırılmasının gerekçelerini ayrıntılı biçimde ortaya koymuştur. İradede, kapitülasyonların başlangıçta Osmanlı topraklarında ticaret yapan yabancılara geçici kolaylıklar sağlamak amacıyla tek taraflı olarak verildiğini ancak zamanla bu ayrıcalıkların kalıcı hâle gelerek devletin egemenliğini zedelediği vurgulanmıştır. Yargı yetkisinin yabancılarla paylaşılması, farklı milletlere uygulanan hukuk ve vergi muafiyetleri gibi unsurlar, adaletin ve kamu düzeninin tesisi ile mali reformların önünde engel oluşturmuştur. Bu ayrıcalıklar yüzünden Osmanlı vatandaşları ağır bir vergi yükü altında kalırken, yabancılar daha avantajlı koşullara sahip olmuştur. Bu durum toplumsal adaletsizliği ve devlet otoritesinin zedelenmesini beraberinde getirmiştir. Meşrutiyet'in ilanı ve reform sürecinin hızlanmasına rağmen bir büyük savaşın patlak vermesi mali zorlukları artırmış, dolayısıyla ilerlemenin devamı için kapitülasyonların kaldırılması zorunlu olmuştur. Bundan dolayı Osmanlı hükümeti 1 Ekim 1914'ten itibaren kapitülasyonların ve bunlara dayalı tüm ayrıcalıkların kaldırıldığını, dış ilişkilerin ise uluslararası hukukun genel ilkelerine göre yürütüleceğini elçiliklere bildirmiştir. Ayrıca alınan bu kararın yalnızca Osmanlı Devleti'nin yüksek menfaatlerinden kaynaklandığı ve hiçbir devlete yönelik dostane olmayan bir tutum taşımadığı özellikle vurgulanmıştır. Bununla birlikte Osmanlı hükümeti, ABD ile de eşitlik esasına dayalı yeni ticari anlaşmalar yapmaya açık olduğunu belirtmiştir.⁴⁹

Morgenthau'nun 11 Eylül 1914 tarihli cevabı, ağırlıklı olarak uluslararası hukukun ve yürürlükteki antlaşmaların taşıdığı hukuki öneme yöneliktir. Büyükelçi, Bâbîâli'nin iddiasının aksine kapitülasyonların tek taraflı bir düzenleme olmadığını, çok taraflı antlaşmalar ve diplomatik sözleşmeler sonucu ortaya çıkmış bir rejim olduğunu vurgulamıştır. Morgenthau bu nedenle, hiçbir devletin bu tür hak ve yükümlülükleri diğer tarafın rızası olmadan değiştiremeyeceğini belirtmiştir.⁵⁰

Osmanlı Devleti'nin Washington Büyükelçisi Ahmet Rüstem Bey tarafından 10 Eylül 1914 tarihinde yapılan resmî açıklama, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırma kararının uluslararası kamuoyuna resmen bildirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Bu önemli diplomatik belge, ABD Dışişleri Bakanı'na gönderilmiştir. Bu yazıda Osmanlı hükümetinin kapitülasyonları yürürlükten kaldırdığı açık bir şekilde beyan edilmiştir. Bildiride Bâbîâli'nin

⁴⁷ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, With the Address of the President to Congress December 8, 1914.* (Washington: United States Government Printing Office, 1922) Belge no. 1838 Büyükelçi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na, 1090.

⁴⁸ Tamamı için bk. *İkdam*, "Hükümetimizin Notası", no. 6306, 10 Eylül 1914, s. 1-2; BOA., Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO.) 4309/323145, (H. 18 Şevval 1332 [9 Eylül 1914]).

⁴⁹ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, With the Address of the President to Congress December 8, 1914.* (Washington: United States Government Printing Office, 1922) Belge no. 1839 Amerikan Büyükelçisi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na; Osmanlı Hariciye Nazırı'ndan Büyükelçi Morgenthau'ya; Büyükelçi Morgenthau'dan Hariciye Nazırı'na, 1091-1093.

⁵⁰ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, With the Address of the President to Congress December 8, 1914.* (Washington: United States Government Printing Office, 1922) Belge no. 1839 Amerikan Büyükelçisi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na; Hariciye Nazırı'ndan Büyükelçi Morgenthau'ya; Büyükelçi Morgenthau'dan Hariciye Nazırı'na, 1091-1093.

bir imparatorluk iradesi ile egemenliği kısıtlayan ve kapitülasyonlar olarak bilinen düzenlemeleri 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırdığı ifade edilmiştir. Ayrıca bu sistemden doğan tüm ayrıcalık ve dokunulmazlıkların da aynı şekilde feshedildiği açıkça belirtilmiştir. Söz konusu resmî bildirim, Osmanlı Devleti'nin uluslararası arenada eşitlik ve egemenlik iddiasını yeniden tesis etme arayışının açık bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Kapitülasyonların kaldırılması yalnızca iç politik ve ekonomik anlamda değil, diplomatik ilişkiler bakımından da yeni bir dönemin başlangıcıdır.⁵¹

Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırma süreci, büyük devletler arasında diplomatik mücadeleye zemin hazırlamıştır. 12 Eylül 1914 tarihli ABD'nin Almanya Büyükelçisi Gerard'ın Berlin'den Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgraf, bu mücadelenin boyutlarını ve aktörlerin pozisyonlarını ortaya koymaktadır. Alman Dışişleri Bakanlığı'nun talebiyle aktarılan bilgilere göre İngiltere, Fransa ve Rusya, Osmanlı Devleti'nin savaşa tarafsız kalması şartıyla kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmeye hazır olduklarını İstanbul'daki temaslarında bildirmiştir. Buna karşılık Osmanlı hükümeti "tarafsızlığın satılık olmadığı" cevabını vererek, bu öneriyi olumsuz yaklaşmıştır. Fakat mevcut savaş ortamını değerlendirerek bir "imparatorluk iradesiyle" kapitülasyonların kaldırıldığını ilan etmiştir. Konu hakkında ilgili devletlerin büyükelçileri Sadrazam tarafından bilgilendirilmiştir. Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi ise isterlerse bu süreci meslektaşlarıyla görüşmeye hazır olduğunu iletmiştir. Öte yandan telgrafta İngiltere, Fransa ve Rusya temsilcilerinin, kapitülasyonların kaldırılmasının Almanya'nın teşvikiyle gerçekleştiği yönünde söylentiler yaydığı belirtilmiştir. Bu tutumun, Almanya'yı ortaya çıkan sonuçlardan sorumlu tutmak ve tarafsız devletlerin gözünde tüm suçu Almanya'ya yüklemek amacı taşıdığı vurgulanmıştır. Bu rapor, Büyük Güçler arasındaki propaganda savaşı ve karşılıklı sorumluluk yükleme stratejilerini de gözler önüne sermektedir.⁵²

Fransa, İngiltere ve Rusya, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırmasına yönelik tüm diplomatik protestolarına rağmen içinde bulunulan savaşın sonuna dek tarafsız kalması hâlinde bu karara istemeyerek de olsa rıza göstermeye hazır olduklarını dolaylı biçimde ifade etmiştir.⁵³ Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırması ABD'de diplomatik bir kriz ve müzakere sürecini de başlatmıştır. Dışişleri Bakanı Bryan'ın, 16 Eylül 1914 tarihli telgrafı ile Morgenthau'ya verdiği talimat, ABD'nin bu konudaki resmî ve kesin tutumunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu telgrafa göre Osmanlı hükümetine resmen bildirilmek üzere şu hususlar vurgulanmıştır: ABD hükümeti, Bâbîâli'nin kapitülasyonları kaldırma girişimini kabul etmemekte ve bu konuda Bâbîâli'nin tek taraflı olarak hareket etme hakkını tanımamaktadır. Ayrıca bu tek taraflı girişimin, ABD'nin geçmişte kapitülasyonlardan elde ettiği hak ve ayrıcalıklar üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını resmen bildirme talimatı verilmiştir. Nihayetinde Amerikan hükümeti, konuyla ilgili olarak şu anda Osmanlı kararını kabul etmeme gerekçelerini değerlendirme hakkını saklı tutmakta ve ileride gerekirse ilave görüş ve taleplerini iletme yetkisini muhafaza etmektedir. Bu resmî yanıt ABD'nin kapitülasyonlar rejimini yalnızca Osmanlı Devleti'nin kararıyla sona ermiş

⁵¹ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, With the Address of the President to Congress December 8, 1914.* (Washington: United States Government Printing Office, 1922) Belge no. 1837 Türk Büyükelçisinden Dışişleri Bakanı'na, 1090.

⁵² *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.* (Washington: United States Government Printing Office, 1928) Belge no. 195 Almanya Büyükelçisi Gerard'dan Dışişleri Bakanı'na, 104.

⁵³ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi C. III, Kısım: I.* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991) 165.

saymadığını, bu konuyu uluslararası anlaşmalara dayalı bir mesele olarak değerlendirdiğini ve mevcut haklarının korunmasında ısrarcı olduğunu göstermektedir.⁵⁴

Osmanlı Devleti'nin Washington Büyükelçisi Ahmet Rüstem Bilinski'nin 17 Eylül 1914 tarihli resmî açıklamasında Bâbîâli'nin, 1 Ekim'den itibaren kapitülasyonları kaldırma kararının 10 Eylül'de Amerikan hükümetine iletildiği belirtilmiştir. Bu açıklamada ayrıca ABD'nin söz konusu notaya verdiği resmî yanıtın alındığı ifade edilmiştir. Ahmet Rüstem Bey, Amerikan hükümetinin Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırma hakkını tanımadığını ve bu yükümlülüklerden kurtulma girişimini kabul etmediğini ifade etmiştir. Ayrıca bu tutumun ABD'nin Türk egemenliği üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması ilkesine karşı olduğu şeklinde değerlendirildiğini belirtmiştir. Bu açıklama Osmanlı tarafının, Amerikan yönetiminin olumsuz yaklaşımını kendi egemenlik haklarının tanınmamasına yönelik bir tutum olarak gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır.⁵⁵

Henry Morgenthau, Dışişleri Bakanı'na gönderdiği 20 Eylül 1914 tarihli telgrafında, Osmanlı donanmasına katılan Alman kruvazörü *Breslau*'nun iki torpido botu eşliğinde Karadeniz'e açıldığını bildirmiştir. Ayrıca telgrafta, Alman Büyükelçi Baron von Wangenheim'in bu savaş gemilerinin Karadeniz'de bulunmasının temel amacının, Rusya ve Romanya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin Karadeniz üzerindeki kontrolünü göstermek olduğunu ve herhangi bir saldırı niyeti taşımadıkları ifadesine de yer vermiştir. Büyükelçi tarafından *Breslau*'ya karşı herhangi bir müdahale gerçekleşmediği takdirde, Bâbîâli'nin önümüzdeki günlerde Karadeniz'de daha fazla savaş gemisi bulundurması ihtimalini de paylaşmıştır. Diplomatik temaslar sırasında Wangenheim, Romanya'nın Avusturya'ya saldırması durumunda, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'ın hızla Romanya'ya karşı askerî bir pozisyon alacağını dile getirmiştir. Aynı süreçte Rusya'nın Osmanlı Devleti nezdindeki Büyükelçisi Giers'in elçiliğinden önemli miktarda eşyanın Odessa'ya gönderilmesi ise bölgedeki diplomatik hareketliliğin ve askerî hazırlıkların ne kadar yoğun olduğunu göstermektedir. Morgenthau'nun bu raporu, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki askerî ve diplomatik pozisyonunu, Büyük Güçler'in bölgesel stratejileriyle birlikte uluslararası kamuoyuna aktarması bakımından önem taşımaktadır.⁵⁶ Bu süreçte Boğazların statüsüne ilişkin gerilimler ise daha da artmıştır. Bir Osmanlı muhrip gemisinin Çanakkale Boğazı'ndan çıkışı emredilmiş ancak İngilizler tarafından engellenmesi üzerine Osmanlı hükümeti Çanakkale Boğazının tüm deniz trafiğine kapatılmasını 1 Ekim itibarıyla resmen ilan etmiştir. İtilaf Devletleri bu kararı protesto etmişse de herhangi bir sonuç elde edememiştir. Boğazların tamamen kapatılması, Enver Paşa ve onun çevresindeki Almanya yanlısı grubun, İtilaf Devletleri'nin Çanakkale'yi zorlayarak İstanbul önlerinde etkili bir askerî varlık göstermesi ihtimalinden duydukları endişe olmaksızın savaş hazırlıklarını hızlandırmalarına olanak

⁵⁴ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, With the Address of the President to Congress December 8, 1914.* (Washington: United States Government Printing Office, 1922) Belge no. 1840 Dışişleri Bakanı'ndan Büyükelçi Morgenthau'ya, 1093.

⁵⁵ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, With the Address of the President to Congress December 8, 1914.* (Washington: United States Government Printing Office, 1922) Belge no. 1842 Türk Büyükelçisinden Dışişleri Bakanı'na, 1094.

⁵⁶ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.* (Washington: United States Government Printing Office, 1928) Belge no. 205 Türkiye Büyükelçisi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na, 111.

sağlamıştır. Almanlar açısından ise Boğazların kapatılması, stratejik bakımdan önemli bir kazanım olarak değerlendirilmiştir.⁵⁷

Morgenthau 20 Eylül 1914 tarihinde Dışişleri Bakanı'na gönderdiği telgrafında, kapitülasyonların kaldırılmasına ilişkin protestosunu Sadrazam'a sunduğunu ve bir görüşme gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Bu görüşmede Sadrazam ile Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın kendisine, Osmanlı hükümetinin Amerikan okulları ve misyoner faaliyetleriyle ilgili herhangi bir müdahale veya kısıtlama niyetinin olmadığını özellikle temin ettiklerini ifade etmiştir. Her iki yetkilinin de ABD ile dostane ilişkilerin sürdürülmesine büyük önem verdiklerini vurgulamıştır. Morgenthau verilen bu güvencelere rağmen ABD'nin, kapitülasyonlardan doğan hakları konusunda ısrarcı olması gerektiğini iletmiştir. Diğer büyükelçilerin ise protestolarını sunduktan sonra ek bir girişimde bulunmadığı konusunu ise ayrıca aktarmıştır.⁵⁸

Büyükelçi 1 Ekim 1914 tarihli raporunda, Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonların kaldırılmasını öngören yeni yasanın yürürlüğe girdiğini ve uygulamanın hemen ardından ülkedeki tüm yabancı posta ofislerinin kapatıldığını, gümrük vergilerinin ise herhangi bir sorun yaşanmadan artırıldığını bildirmiştir. Aynı telgrafta Halep'ten gelen bir haber doğrultusunda, Amerikan vatandaşı Brewster'ın nisan ayında işlediği bir suç nedeniyle tutuklanıp hapse atılmakla tehdit edildiğini ancak Adliye Nazırının şahsi girişimiyle bu davanın yeniden açılmasının önüne geçileceğine dair güvence verdiği belirtilmiştir. Morgenthau ayrıca Enver Paşa'yı Robert Kolej'e götürdüğünü belirtmiştir. Paşa'nın kardeşi, iki oğlu ile Şeyhülislam'ın ve Şehremini'nin oğulları için özel bir sınıf açtığını belirtmiştir. Büyükelçi bu gelişmenin sembolik önemi üzerinde durmuştur. Kapitülasyonların kaldırıldığı ilk gün Enver Paşa gibi en etkili devlet adamlarından birinin, kardeşinin Amerikan Koleji'nde eğitim alması için zaman ayırmasını Amerikan eğitim kurumlarının güvenilirliği ve devamlılığı açısından anlamlı bulduğunu vurgulamıştır.⁵⁹

4. Henry Morgenthau'nun Perspektifinden Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girişi ve Kapitülasyonlar Meselesi

Henry Morgenthau büyükelçilik zamanında, Osmanlı Devleti'nin Dünya Savaşı'na katılım sürecini ve bu süreçte meydana gelen diplomatik gelişmeleri derinlemesine aktarmıştır. Henry Morgenthau'nun 18 Kasım 1915 tarihli raporu, Osmanlı Devleti'nin savaş sürecindeki politik ve askerî yönelimlerini anlamak açısından önemlidir. Rapor, Osmanlı Devleti'nin savaşa hazırlıksız girdiğini, mali kaynaklarının tükenmiş olduğunu ve buna rağmen hızla seferberlik ilan ederek ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için radikal tedbirler aldığını ortaya koymaktadır. Bu dönemde İtilaf Devletleri Bâbîâlî'yi tarafsız kalmaya ikna etmeye çalışırken, Almanya yoğun bir diplomatik baskı ve propaganda ile Osmanlı hükümetini kendi safına çekmeyi başarmıştır. İngiltere'nin Osmanlı halkının fedakârlıklarıyla alınan iki savaş gemisine

⁵⁷ A. L. Macfie, "The straits question in the First World War, 1914-18," *Middle Eastern Studies* 19, no. 1, (1983): 49.

⁵⁸ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War*. (Washington: United States Government Printing Office, 1928) Belge no. 1213 Türkiye Büyükelçisi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na, 767.

⁵⁹ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War*. (Washington: United States Government Printing Office, 1928) Belge no. 1214 Türkiye Büyükelçisi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na, 768.

el koyması, kamuoyunda İngiliz karşıtı duyguları güçlendirmiş ve Almanya ile ittifak sürecini hızlandırmıştır.⁶⁰

Henry Morgenthau, 7 Kasım 1914 tarihinde Dışişleri Bakanı'na sunduğu raporunda ise özellikle İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilme sürecini ve mevcut duruma ilişkin gözlemlerini sistematik bir şekilde sunmuştur. Raporun ilk bölümünde 24 Ekim 1914 tarihinde İngiliz ve Rus büyükelçilerinin, Osmanlı hükümetinin savaşa katılması yönünde Almanlar tarafından yoğun baskı altında tutulduğunu Morgenthau'ya ilettikleri belirtilmiştir. Aynı gün söz konusu büyükelçiler çeşitli evrak ve değerli eşyalarını Morgenthau'ya emanet etmiştir. Ancak bu tarihte henüz somut bir gelişme yaşanmamıştır. 29 Ekim 1914'te Kahire'den alınan bir telgraf doğrultusunda bazı Bedevi grupların, Süveyş Kanalı'na doğru ilerlediği bildirilmiştir. İngiliz Büyükelçisi Sir Louis Mallet ise bu gelişmenin savaşa yol açabileceğine dikkat çekerek İngiliz çıkarlarının korunmasını Morgenthau'dan talep etmiştir. Morgenthau ise Bakanlığının onayına bağlı olarak Fransız ve Belçika çıkarlarını da üstlenebileceğini bildirmiştir. Osmanlı makamları ise Bedevilerin askerî tedbirler amacıyla teşvik edildiğini kabul etmesine rağmen Osmanlı topraklarından Mısır'a geçen bir grubun olmadığını öne sürmüştür.⁶¹

Raporun devamında Morgenthau, 29 Ekim 1914 günü Odessa'daki İngiliz Konsolosundan aldığı bilgilere yer vermiştir. Konsolos, savunmasız Kefe ve Odessa limanının üç torpido botu tarafından baskına uğradığını aktarmıştır. Baskın sırasında *Donetz* adlı Rus gambotu batırılmış, Rus ve Fransız gemileri zarar görmüştür. Saldırının ise Türk gemileri tarafından gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Dâhiliye Nazırı'nın saldırıdan haberdar olmadığını ve sorumluluğun *Goeben* zırhlısının Alman Amirali Souchon'a ait olduğunu bildirmiştir. Morgenthau saldırının Alman deniz subaylarının yönetiminde ve büyük ölçüde onların planlamasıyla gerçekleştirildiği üzerinde yoğunlaşmıştır.⁶² Osmanlı makamları ise Rus filosunun Türk manevralarını engellediğini, Türk tarafının ise meşru müdafaa kapsamında hareket ettiğini savunmuştur. Olay Türk basınına da bu şekilde yansıtılmıştır.⁶³ Bu olayın akabinde 30 Ekim 1914 sabahı Rus büyükelçisi pasaportunu talep etmiş, onu İngiliz ve Fransız büyükelçileri takip etmiştir. İtalyan büyükelçisi ve Morgenthau, ayrılan büyükelçilerin nezaketle uğurlanmasını ve konsolosların güvenliğinin sağlanmasını Osmanlı makamlarından talep etmiş ve bu talepler kabul edilmiştir. Ancak Rus konsoloslarının henüz ayrılmasına izin verilmemiştir. İtalyan elçiliği bu süreçte Rus çıkarlarını üstlenmiştir.⁶⁴

Rus limanlarının bombalanmasıyla birlikte Osmanlı kabinesinde savaşa karşı çıkan dört bakan istifa etmiş ve kabine yalnızca Müslüman Türklerden oluşur hâle gelmiştir. Said Halim

⁶⁰ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Lansing Papers, 1914–1920, no. 1.* (Washington: United States Government Printing Office, 1939) Belge no. 700 Türkiye Büyükelçisi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na (Lansing) 766-769.

⁶¹ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.* (Washington: United States Government Printing Office, 1928) Belge no. 258 Türkiye Büyükelçisi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na, 136.

⁶² *Rus Dışişleri Arşivi'nin Gizli Belgelerinde Osmanlı'nın Cihan Harbine Girişi.* Çeviren Azad Ağaoğlu, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018), 128.

⁶³ Tuncay Öğün, *Sansür ve Propaganda Gölgesinde Ruslarla Savaş ve Sarıkamış Harekâtı (İnceleme-Kaynak-Metinler.* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2024) 97.

⁶⁴ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.* (Washington: United States Government Printing Office, 1928) Belge no. 258 Türkiye Büyükelçisi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na, 136.

Paşa'nın da savaşa karşı olduğu ancak görevde kalmaya ikna edildiği raporda belirtilmiştir. 1 Kasım akşamı İngiliz ve Fransız büyükelçileri trenle Dedeağaç'a hareket etmiş ve istasyonda trenin askerî otoritelerce geciktirilmesi kısa süreli bir gerginliğe yol açmıştır. Daha sonra İngiliz ve Fransız vatandaşlarının ülkeden ayrılmasına ilişkin kolaylıklar sağlanmıştır. Enver Paşa, savaşın sivil halka zarar vermeyecek şekilde yürütüleceğini ve yabancı uyruklulara uygulanacak kuralların Avrupalı devletlerdeki uygulamalarla paralel olacağını bildirmiştir. 3 Kasım'da Dâhiliye Nazırı, tüm Fransız ve İngiliz uyrukluların istedikleri takdirde Osmanlı topraklarından ayrılabilceğini garanti etmiştir. Büyükelçiye göre bu karar, askerî makamlar tarafından isteksizce kabul edilmiş ve Mütteliklerin herhangi bir Osmanlı şehrini bombalaması hâlinde geçerliliğini yitireceğini ifade etmiştir. 4 Kasım'da Alman büyükelçisi ile yapılan görüşmelerde ise İngiliz ve Fransızların ülkeden ayrılması hususunda iş birliği taahhüdü alınmıştır. Morgenthau, Dâhiliye ve Harbiye Nazırları ile kurduğu olumlu ilişkilerin, Amerikan vatandaşlarının ve diğer yabancıların korunmasında etkili olduğunu belirtmiştir. Büyükelçiye göre Amerikalıların tümü güvende kalmış, İngiliz ve Fransız vatandaşlarının ülkeden ayrılmasına yardımcı olunmuştur. Bununla birlikte mevcut durumun oldukça değişken olduğu ve Türklerin çaresiz kalması hâlinde ortaya çıkacak sonuçların öngörülemez olduğuna dikkat çekilmiştir.⁶⁵ Morgenthau'ya göre askerî açıdan Osmanlı ordusunun mevcudu 600.000 ila 850.000⁶⁶ arasında olarak tahmin edilmiştir. Savaş boyunca Osmanlı Devleti Osmanlı Devleti'nin savunmaya dayalı bir savaş stratejisi planladığı ancak bazı birliklerin Batum'a gönderildiği de raporda belirtilmiştir. Raporun sonunda İstanbul başta olmak üzere birçok şehirde sıkıyönetim ilan edildiği, bankalar ve altın transferlerine yönelik ciddi tedbirler alındığı ve gizli telsiz cihazı bulundurmanın idam cezası ile cezalandırıldığı belirtilmiştir. Morgenthau'nun bu raporu, Osmanlı Devleti'nin savaşın başında karşılaştığı diplomatik krizleri, dış temsilciliklerin tutumunu, devlet içindeki görüş ayrılıklarını ve savaş ortamında alınan idari ve güvenlik önlemlerini ayrıntılı biçimde yansıtmıştır.⁶⁷

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında tarafsızlık politikası izleyen Osmanlı Devleti, 1 Ekim 1914'te tüm karşı çıkışlara rağmen kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırarak ekonomik ve hukuki egemenliğini pekiştirme yönünde önemli bir adım atmıştır.⁶⁸ Bu kararın hemen ardından Kasım 1914'te fiilen savaşa dâhil olmuştur. Savaşa girilmesiyle Bâbîâlî'nin dış politika dengeleri köklü biçimde değişmiştir. Savaş koşullarında alınan bu stratejik kararlar, Osmanlı Devleti ile başta Avrupa devletleri ve ABD olmak üzere yabancı güçler arasındaki diplomatik ilişkileri doğrudan etkilemiştir. Nitekim Henry Morgenthau, ABD, İngiliz ve Fransız vatandaşlarının Osmanlı topraklarından ayrılmasını sağlama sürecinde

⁶⁵ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.* (Washington: United States Government Printing Office, 1928) Belge no. 258 Türkiye Büyükelçisi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na, 136.

⁶⁶ Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Osmanlı ordusu yaklaşık 14.500 subay ve 820.000 erden oluşmaktadır (T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik "X ncu Cilt."* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1985) 102.

⁶⁷ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.* (Washington: United States Government Printing Office, 1928) Belge no. 258 Türkiye Büyükelçisi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na, 136.

⁶⁸ Osman Nebioğlu, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar.* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1986), 18.

ciddi güçlüklerle karşılaştığını raporlamıştır.⁶⁹ Bununla birlikte Osmanlı yerel makamlarının Amerikan konsolosluk görevlilerinin müdahalelerine yönelik tutumlarıyla mücadele etmek zorunda kaldığını da bildirmiştir.⁷⁰

Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırma girişimi, uluslararası hukuk literatüründe egemenlik ve antlaşmaların bağlayıcılığı açısından kritik bir tartışma alanı oluşturmuştur. Bu girişim, dört temel argümana dayandırılmıştır: kapitülasyonların tek taraflı düzenlemeler olduğu iddiası, koşulların esaslı biçimde değişmesi doktrini, savaş durumunda antlaşmaların geçerliliğini yitirmesi ve uluslararası hukukun kapitülasyon rejimine bağlayıcı güç uygulayamaması. Ancak dönemin diplomatik yazışmaları ve doktriner yorumlar, bu gerekçelerin uluslararası hukuk ilkeleriyle sınırlı bir meşruiyet sağladığını göstermektedir. Nitekim müttefik devletler, kapitülasyonların uluslararası antlaşmaların sonucu olduğunu vurgulayarak tek taraflı fesih girişimine karşı çıkmış ve bu durum, Bâbîâlî'nin egemenlik iddiası ile uluslararası normlar arasındaki gerilimi açık biçimde ortaya koymuştur.⁷¹

Kapitülasyonların kaldırılmasının ardından Osmanlı Devleti ile yabancı güçler arasındaki diplomatik ilişkiler daha da karmaşık bir hâl almıştır. Henry Morgenthau, bu süreçte karşılaştığı zorlukları ayrıntılı biçimde rapor etmiş; bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanı William Jennings Bryan, 15 Aralık 1914 tarihinde Morgenthau'ya bir telgraf göndererek gelişmelere yönelik resmî tutumunu iletmiştir. Söz konusu telgrafta, Amerikan dinî ve eğitim kurumlarının kuruluşunu mümkün kılan orijinal ayrıcalıklar veya kapitülasyonlarda herhangi bir değişiklik yapılması durumunda, gerekli diplomatik girişimlerin sürdürülmesi talimatı verilmiştir. Ayrıca bu hakların ihlal edilmesi veya göz ardı edilmesi hâlinde, Bâbîâlî'ye yönelik protestoların devam ettirilmesi istenmiştir. Bryan, ABD hükümetinin kapitülasyonların ancak taraflar arasında yapılacak bir anlaşma ile değiştirilmesi gerektiği görüşünde ısrarcı olduğunu belirtmiştir. Tek taraflı değişikliklerin kabul edilemez olduğunu Osmanlı makamlarına açıkça ifade edilmesi istenmiştir. Bu telgraf savaş ortamında dahi ABD'nin Osmanlı Devleti'ndeki misyoner ve eğitim faaliyetleri ile bu kurumların yasal statüsünü koruma konusundaki hassasiyetinin ve kapitülasyonlardan doğan haklarının uluslararası anlaşmalar temelinde savunulduğunu açık bir göstergesidir. Söz konusu belge, Birinci Dünya Savaşı sırasında ABD'nin kapitülasyonlardan doğan haklarından feragat etmeyerek, bu hakların korunması amacıyla protesto ve diplomatik girişimlerini sürdürdüğünü göstermektedir. ABD bu yolla Osmanlı Devleti'nin savaş koşullarında dahi uluslararası yükümlülüklerine bağlı kalması gerektiği yönündeki tutumunu açıkça ortaya koymuştur.

⁶⁹ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1915, Supplement, The World War.* (Washington: United States Government Printing Office, 1928) Belge no. 1383 Türkiye Büyükelçisi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na, 974.

⁷⁰ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, With the Address of the President to Congress December 7, 1915.* (Washington: United States Government Printing Office, 1924) Belge no. 1911 Türkiye Büyükelçisi Morgenthau'dan Dışişleri Bakanı'na, 1301.

⁷¹ Lucius Ellsworth Thayer, "The Capitulations of the Ottoman Empire and the Question of Their Abrogation as it Affects the United States," *The American Journal of International Law* 17, no. 2 (1923): 224-226.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin Almanya ile ittifak yaparak Birinci Dünya Savaşı'na katılması yalnızca dış baskıların değil, aynı zamanda askerî iş birliği arayışlarının da bir sonucudur. Bâbîâlî'nin bloklaşan uluslararası sistemde müttefik arayışları savaş öncesinde başlamış, İngiltere ve Fransa ile yürütülen girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Rusya'nın Osmanlı topraklarını çevreleme stratejisi, İtilaf Devletleri ile ittifak yapma ihtimalini zayıflatırken Almanya ile yapılan anlaşma hem güvenlik kaygılarının hem de ekonomik yardım hedeflerinin bir yansıması olmuştur. Bu süreçte kapitülasyonların kaldırılması ve Almanya ile yapılan ittifak, Osmanlı Devleti'nin dış politika tercihlerinde kritik bir rol oynamıştır.

Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırma girişimleri hem iç politik hedefler hem de uluslararası koşulların etkisi altında gelişmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Bâbîâlî'nin temel hedeflerinden biri hâline gelen bu mesele, uzun süre bağlayıcı uluslararası anlaşmalar ve Büyük Güçlerin diplomatik baskıları nedeniyle ertelenmiştir. 1909 ve 1912'deki bölgesel krizler sonrasında bazı sınırlı düzenlemeler yapılabilmiş olsa da kapitülasyonların tamamen kaldırılmasına yönelik somut adımlar ancak Avrupa'da genel bir savaşın patlak vermesiyle mümkün olmuştur. 8 Eylül 1914'te Sultan Mehmed Reşad'ın iradesi ve 9 Eylül'de Bâbîâlî'nin yabancı elçiliklere gönderdiği nota ile kapitülasyonların kaldırıldığı ilan edilmiş, tüm diplomatik protestolara rağmen bu karar fiilen uygulanmıştır. Böylece Osmanlı Devleti, uzun süredir hedeflediği ekonomik ve hukuki bağımsızlık yolunda önemli bir aşama kaydetmiştir.

Bu çalışma Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırma sürecini, dönemin ABD Dışişleri Bakanı ile İstanbul'daki ABD Büyükelçisi arasındaki diplomatik yazışmalar üzerinden analiz etmiştir. Elde edilen bulgular, kapitülasyonların Osmanlı siyasi tarihinde geçirdiği dönüşümü ve bu dönüşümün uluslararası diplomasiye yansımalarını ortaya koymaktadır. Başlangıçta ticari ilişkileri teşvik ve ekonomik canlılık amacıyla verilen bu imtiyazlar, zaman içinde Osmanlı Devleti'nin egemenliğini zedeleyen birer uluslararası yükümlülüğe dönüşmüş, 20. yüzyılın başında ise devletin ekonomik ve hukuki bağımsızlığı açısından önemli bir sorun hâline gelmiştir.

Araştırma kapsamında yapılan değerlendirmeler Osmanlı yönetici çevrelerinin kapitülasyonları, sultanın iradesine bağlı olarak tanınan ve geri alınabilen imtiyazlar olarak gördüğüne işaret etmektedir. Bu perspektif, özellikle 1914'te kapitülasyonların kaldırılması sırasında belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Buna karşılık Amerikan yetkilileri, kapitülasyonların uluslararası hukuka dayalı çok taraflı anlaşmalarla şekillenmiş haklar olduğunu ileri sürmüş ve bu ayrıcalıkların tek taraflı olarak kaldırılmasına karşı çıkmıştır. Nitekim Amerikan diplomatik yazışmalarında da Osmanlı Devleti'nin savaş ortamını kapitülasyonların kaldırılması için elverişli bir fırsat olarak gördüğüne dikkat çekilmektedir. Ayrıca Amerikan diplomatik yazışmalarından, misyonerlik faaliyetleri ve eğitim alanında elde edilen hakların korunmasına büyük önem atfedildiği anlaşılmaktadır.

Makale, Osmanlı-Amerikan ilişkilerinde kapitülasyonların kaldırılması sorununa odaklanmıştır. Araştırma, Osmanlı Devleti'nin egemenliğini yeniden tesis etme yönündeki kararlılığının ve uluslararası hukuktaki değişen yaklaşımların, Birinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü şartları altında yeniden biçimlendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca ABD ve diğer Batılı devletlerin tepkileri, savaş ortamında bile Osmanlı topraklarında mevcut ayrıcalıkların ve diplomatik hakların korunmasına dair ısrarı net biçimde göstermektedir.

Çalışmada Osmanlı Devleti'nin Dünya Savaşı'na dâhil olma aşamasında geçirdiği önemli gelişmelere de kısaca değinilmiştir. Araştırmanın ortaya koyduğu veriler, dönemin diplomatik yazışmalarının hem Osmanlı dış politikasının yönelimlerini hem de uluslararası hukuk tartışmalarını anlamada bir çerçeve sunmuştur. Bununla birlikte bu konunun daha geniş bir zaman diliminde ve farklı ülkelerle yapılan yazışmalar ışığında incelenmesi Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin ötesinde, uluslararası diplomasi tarihinin dönüşüm süreçlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlaması beklenmektedir. İleride yürütülecek karşılaştırmalı çalışmalar ise özellikle kriz dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin dış politika tercihlerini ve ABD'nin bölgedeki yaklaşımını daha kapsamlı şekilde değerlendirme imkânı sunacaktır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâbiâli Evrak Odası Evrakı (BEO)

İrade Taltifat (İ.TAL.)

Amerikan Diplomatik Belgeleri

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, With the Address of the President to Congress December 8, 1914. Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 1837, Washington: United States Government Printing Office, 1922.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, With the Address of the President to Congress December 8, 1914. Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 1838, Washington: United States Government Printing Office, 1922.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, With the Address of the President to Congress December 8, 1914. Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 1839, Washington: United States Government Printing Office, 1922.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, With the Address of the President to Congress December 8, 1914. Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 1840, Washington: United States Government Printing Office, 1922.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, With the Address of the President to Congress December 8, 1914. Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 1842, Washington: United States Government Printing Office, 1922.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, With the Address of the President to Congress December 7, 1915. Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 1911, Washington: United States Government Printing Office, 1924.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War. Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 136, Washington: United States Government Printing Office, 1928.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.
Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 138, Washington: United States Government Printing Office, 1928.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.
Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 147, Washington: United States Government Printing Office, 1928.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.
Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 160, Washington: United States Government Printing Office, 1928.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.
Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 195, Washington: United States Government Printing Office, 1928.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.
Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 205, Washington: United States Government Printing Office, 1928.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.
Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 222, Washington: United States Government Printing Office, 1928.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.
Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 258, Washington: United States Government Printing Office, 1928.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.
Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 367, Washington: United States Government Printing Office, 1928.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.
Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 1197, Washington: United States Government Printing Office, 1928.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.
Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 1213, Washington: United States Government Printing Office, 1928.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1914, Supplement, The World War.
Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 1214, Washington: United States Government Printing Office, 1928.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1915, Supplement, The World War.
Editör Joseph V. Fuller, Belge no. 1383, Washington: United States Government Printing Office, 1928.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Lansing Papers, 1914–1920, no. 1.
General Editör J.S. Beddie, Belge no. 700, Washington: United States Government
Printing Office, 1939.

Sürelî Yayınlar

İkdam. “Hükûmetimizin Notası”, no. 6306, 10 Eylül 1914, s. 1-2.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Ahmad, Feroz. “Ottoman Perceptions of The Capitulations 1800-1914.” *Journal of Islamic Studies* 11, no. 1 (2000): 1-20.

Aksakal, Mustafa. *Harb-i Umumi Eşiğinden Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?*. Çeviren Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.

Alkan, Necmettin. *İmparatorluğun Son Savaşı: Birinci Dünya Savaşı'na Neden ve Nasıl Girdik?*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.

Artuç, Nevzat. *Cemal Paşa: Askeri ve Siyasi Hayatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.

Bayur, Yusuf Hikmet. *Türk İnkılâbı Tarihi C. III, Kısım: I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Beşikçi, Mehmet. *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2023.

Boogert, Maurits H. van den. *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi: 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Beratlılar*. Çeviren Ali Coşkun Tuncer, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Bryan, William Jennings. *The Memoirs of William Jennings Bryan by Himself and His Wife Mary Baird Bryan*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1925.

Cengizer, Altay. *Adil Hafızanın Işığında Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Osmanlı İmparatorluğunun Sonu*. İstanbul: Doğan Kitap, 2014.

Çolak, Mustafa. *Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası 1914-1918*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2025.

Elmacı, Mehmet Emin. *İttihat-Terakki ve Kapitülasyonlar*. İstanbul: Homer Kitabevi, 2005.

Erhan, Çağrı. *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2001.

Erickson, Edward J. *Ordered to Die: A History of the Ottoman Army in the First World War*. London: Greenwood Press, 2001.

Erim, Nihat. *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, C. I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953.

- Karaman, Mehmet Ali. "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Alman İttifakını Meşrulaştırma Çabaları." *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 1, no. 1 (2014): 48-59.
- Koenig, Louis W. *Bryan: A Political Biography of William Jennings Bryan*, G. P. Putnam's Sons, New York, 1971.
- Kon, Kadir. *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi*. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.
- Kozlov, D. Yu. *Karadeniz'de Garip Bir Savaş (Ağustos-Ekim 1914)*. Çeviren Altan Aykut, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021.
- Köse, İsmail. "Amerika'nın İstanbul Büyükelçisi H. Morgenthau'nun Türk Algısı." *Tarih Dergisi* 56, (2012): 55-85.
- Lowry, Heath W. *Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü'nün Perde Arkası*. Çeviren Belkıs Torfilli, İstanbul: İsis Yayıncılık, 1991.
- Macfie, A. L. "The straits question in the First World War, 1914-18." *Middle Eastern Studies* 19, no 1 (1983): 43-74.
- Malhut, Mustafa. "20. Yüzyıl Başında "İmtiyazat" Kelimesi İle "Kapitülasyon" Kelimesinin Tarihsel Açından Karşılaştırılmalı İncelenmesi." *History Studies* 2, no. 2 (2010): 401-413.
- McMeekin, Sean. *Osmanlı'da Son Fasil Savaş, Devrim ve Ortadoğu'nun Şekillenışı 1908-1923*. Çeviren Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Mehdî Fraşerli. *Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışı (İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Tatbîkât-ı Hâzırası)*. Hazırlayan Fahrettin Tızlak, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2008.
- Mehmed Talât Paşa. *Talât Paşa'nın Anıları*. Hazırlayan Alpay Kabacalı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Morgenthau, Henry. *Ambassador Morgenthau's Story (Memorial Edition)*. New York: New Age Publishers, 1975.
- Nebioğlu, Osman. *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1986.
- Öğün, Tuncay. *Sansür ve Propaganda Gölgesinde Ruslarla Savaş ve Sarıkamış Harekâtı (İnceleme-Kaynak-Metinler)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2024.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü II*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2023.
- Rogan, Eugene. *Osmanlı'nın Çöküşü: Ortadoğu'da Büyük Savaş 1914-1920*. Çeviren Özhan Akpınar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Rus Dışişleri Arşivi'nin Gizli Belgelerinde Osmanlı'nın Cihan Harbine Girişi. Çeviren Azad Ağaoğlu, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.

- Said Halim Paşa. *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Savaşı*. Çeviren Fatih Yücel, İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- Sanders, Liman von. *Türkiye’de Beş Yıl*. Çeviren Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Shaw, Stanford J. *Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik “X ncu Cilt.”* Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1985.
- Thayer, Lucius Ellsworth. “The Capitulations of the Ottoman Empire and the Question of Their Abrogation as it Affects the United States.” *The American Journal of International Law* 17, no. 2 (1923): 207-233.
- Toprak, Zafer. *İttihat-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik 1914-1918*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016.
- Uyar, Mesut. “Ottoman Strategy and War Aims during the First World War.” *In The Purpose of the First World War: War Aims and Military Strategies*, Editör Holger Afflerbach, Berlin, München, Boston: De Gruyter Oldenbourg, (2015): 163-186.
- Üçüncü, Uğur. “Türlere Göre Alman İttifakı ve Müttefik Alman Subaylar.” *Savaşınların Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)*, Hazırlayan Necmettin Alkan ve Eyyub Şimşek, 47-88. İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- van der Vat, Dan. *Dünyayı Değiştiren Gemi*. Çeviren Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Alfa Yayınları, 2013.
- Yalman, Ahmet Emin. *Birinci Dünya Savaşı’nda Türkiye*. Çeviren Birgen Keşoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Yellice, Gürhan, “The Committee of Union and Progress, Wangenheim, and the Making of the Liman von Sanders Mission.” *Tarih İncelemeleri Dergisi* 40, no 1 (2025): 491-554.
- Yılmaz, Veli. *1’nci Dünya Harbinde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*. İstanbul: Promat Basın Yayın, 1992.

Summary

This article offers a comprehensive and context-rich examination of the Ottoman Empire's unilateral abolition of the capitulations on 1 October 1914, using American archival sources to illuminate its legal, political, and diplomatic ramifications. Drawing on the correspondence between U.S. Ambassador to Istanbul Henry Morgenthau and Secretary of State William Jennings Bryan from August to late October 1914, it situates this decisive move within the rapidly evolving strategic environment of the First World War, the consolidation of the Ottoman-German alliance, and the Empire's long-standing pursuit of full juridical and fiscal sovereignty.

The capitulations originated in the fourteenth century as privileges extended to foreign merchants, initially serving as instruments to stimulate trade and secure the flow of vital goods. Over subsequent centuries, they expanded into a comprehensive legal and fiscal regime that granted far-reaching judicial, economic, and administrative exemptions to foreign nationals. While these arrangements were historically understood by the Sublime Porte as revocable, unilaterally granted privileges, by the nineteenth and early twentieth centuries they had been entrenched in bilateral and multilateral treaties, recognised by Western powers including the United States as binding international obligations. This divergence in legal interpretation underpinned the diplomatic confrontation of 1914.

The article reconstructs the political and strategic rationale for the abolition. In the aftermath of failed alliance overtures to Britain and France, the Ottoman leadership concluded a secret treaty with Germany on 2 August 1914, aiming to safeguard territorial integrity, bolster military capacity, and counterbalance Russian ambitions. The outbreak of global war was seen as an unprecedented diplomatic opening since the Great Powers were divided, their attention was consumed by continental fronts, and Berlin's diplomatic support could be leveraged to resist foreign protests. The arrival of the German battlecruisers Goeben and Breslau, the expanding role of the German military mission, and the strategic closure of the Straits strengthened the Ottoman government's hand in pursuing this long-desired objective.

American diplomatic correspondence reveals a dual-track approach. On one level, Washington maintained an unwavering legal position that the capitulations were treaty-based rights which could not be altered without mutual consent. On another, the U.S. government prioritised the protection of specific American interests in the Ottoman domains, particularly missionary activity, educational institutions, and commercial privileges. Morgenthau's dispatches record internal divisions within the Ottoman cabinet, the influence of the German military mission, and the calculated use of wartime censorship to cultivate pro-German sentiment. He lodged firm protests against the abolition of judicial and administrative capitulations while signalling that certain economic clauses might be open to renegotiation.

The Ottoman government's formal note of 9 September 1914 framed the abolition as a sovereign act dictated by the "supreme interests of the nation," stressing that it was not aimed at any specific foreign power and expressing readiness to negotiate new agreements consistent with the "general principles of international law." Bryan's response of 16 September rejected the act's validity, affirmed that it could have no effect on existing American rights, and reserved the right to make further claims as necessary. This exchange reveals the stark contrast between the Ottoman emphasis on unilateral sovereign prerogative and the American insistence on the sanctity of treaty obligations under the prevailing doctrines of international law.

The decision's timing and implementation also reflected wartime calculations. The Empire's bombardment of Russian ports on 29 October 1914, an action planned in coordination with German naval officers, triggered its formal entry into the war and magnified foreign protests. Yet the fragmentation of the Allied response, shaped by divergent wartime priorities, prevented an effective collective challenge. As a result, the abolition remained a political and legal reality despite ongoing diplomatic objections. The American protests, while sharply worded, were tempered by recognition of the limited leverage available to the United States in a theatre dominated by European naval and military power.

The study situates the 1914 abolition within a broader transformation of Ottoman diplomacy in its final decade. It argues that this episode was not merely an administrative or legal reform but a symbolic and strategic assertion of sovereign equality, undertaken in the knowledge that wartime conditions offered both opportunity and cover for such a move. The episode also demonstrates the persistence of extraterritorial rights as a cornerstone of Western diplomacy in the Eastern Mediterranean, and the complex interplay between law, power, and wartime necessity.

By integrating underutilised American archival materials into the analysis, the article contributes a novel perspective to the historiography of the capitulations. It expands the frame of reference beyond the familiar European-Ottoman dynamic, showing how the United States, although geographically distant and militarily

uninvolved in the Ottoman theatre, nonetheless engaged actively in the legal and diplomatic contest over extraterritorial privileges. The findings suggest that the Ottoman–American confrontation over the capitulations was both a localised legal dispute and a microcosm of a wider wartime reconfiguration of international norms, revealing how sovereignty, law, and diplomacy were renegotiated under the extraordinary pressures of total war.